

Învățământul superior românesc după 1990. Evoluții și provocări

Rezumat

Introducere

În cadrul acestei secțiuni a tezei îmi propun să introduc discuția despre masificarea învățământului superior, pornind astfel de la rădăcinile acestui fenomen și ajungând ulterior la modul în care a fost înțeles și interpretat în literatura din România. Pentru început, voi avea în vedere câteva aspecte cu privire la definirea masificării, istoria apariției acestui fenomen și modul în care s-a răspândit în ultimul secol. Chiar dacă voi dezvolta acest concept în capitolul dedicat evoluției și expansiunii învățământului superior din România, consider că fixarea unor termeni este necesară pentru claritatea discuțiilor ce urmează. Astfel, discut în cadrul acestei teze despre conceptul de „masificare” ca reprezentând creșterea înmatriculărilor dintr-un sistem de învățământ superior, astfel încât accesul să fie un drept pentru o masă cât mai mare de oameni (Trow, 2007). Prin urmare, ideea de masificare a pornit într-o primă instanță din societatea americană de la începutul secolului XX, într-o perioadă în care, gradual, fluxurile de studenți au crescut și aproape că s-au dublat odată la două zeci de ani. Mai precis, în primii ani de după 1900, doar 4% din totalul grupei de vârstă specifice admiterii la facultate (18-21 ani) era înscrisă în învățământul terțiar, urmând ca acest procentaj să crească până la 16% la nivelul anilor 1960, când în Statele Unite erau înmatriculați aproximativ trei milioane de studenți (Trow, 1972).

Deoarece în România nu putem discuta despre democrație până la momentul răsturnării sistemului comunist la finalul anului 1989, acest punct de referință reprezintă începutul tranziției către un sistem de învățământ superior de masă. Din moment ce, așa cum urmează să arăt în teză, accesul la învățământ superior era unul foarte redus până la momentul revoluțiilor din Europa de Est, fenomenul masificării a pătruns mult mai lent în țările fost-comuniste, printre care se numără și România. Trecerea la un sistem democratic și, totodată, sporirea accesului la învățământ superior a reprezentat pentru România o schimbare benefică, dar care avea o încărcătură instituțională dificil de gestionat. Discut astfel aici despre modul în care s-au făcut primii pași în România din punct de vedere al masificării și care sunt circumstanțele instituționale în jurul cărora s-a produs expansiunea sistemului de învățământ superior. Pentru a oferi mai multă claritate, am în vedere sistemul de instituții (legi, reguli, norme, cutume) pe care s-a început construirea sistemului de

învățământ terțiar după anul 1990, luând în considerare lacunele legislative și normative specifice perioadei de tranziție post-decembristă. Din cauză că, în perioada comunistă, învățământul superior era un bun la care avea acces un procentaj foarte mic de oameni (din cauza locurilor foarte limitate de la admiterea în universități), liberalizarea pieței universitare după 1990 a reprezentat pentru România atât o oportunitate pentru viitorul pieței muncii, cât și o provocare din perspectiva gestiunii noilor domenii de activitate.

Obiective

Voi discuta în cele ce urmează despre obiectivele pe care îmi propun să le îndeplinesc în cadrul acestei teze și, implicit, despre țintele de atins ale acestui studiu cu privire la masificarea învățământului superior din România post-decembristă. Îmi propun, astfel, să împart obiectivele în trei categorii principale – și anume obiective teoretice, metodologice și empirice, despre care voi discuta puțin pe scurt înainte să le detaliez pe fiecare individual. Astfel, într-o primă fază, obiectivele teoretice au de-a face cu identificarea cadrului teoretic optim desfășurării unui astfel de studiu și cu determinarea relevanței utilizării respectivelor perspective teoretice în contextul propus. Mă voi uita, astfel, preponderent, la contribuția pe care o are noul instituționalism în ceea ce privește explicarea și am ca obiectiv determinarea rolului instituțiilor în analiza despre expansiunea sistemului de învățământ superior. În al doilea rând, obiectivele metodologice au ca scop discutarea, pe scurt, a motivelor utilizării unui anumit design de cercetare în defavoarea altuia, având în vedere tipul de informații necesare desfășurării unui studiu ce tinde să explice condițiile în care s-a produs masificarea sistemului de învățământ superior. Nu în ultimul rând, prin delimitarea unor obiective empirice îmi propun să expun cu claritate ce îmi propun să realizez în teză din punct de vedere al rezultatelor cercetării și, mai exact, care sunt aspectele prioritate în ceea ce privește liniile de cercetare empirică.

Pentru prima dintre cele trei categorii de obiective anterior menționate, cea a obiectivelor teoretice, aici scopul este acela de a explora modul în care expansiunea învățământului superior românesc poate să fie explicată prin apelul la noțiunea de „instituție” și la rolul pe care îl joacă instituțiile în politicile educaționale din anii de după Revoluția Română. Astfel, îmi propun ca acest capitol dedicat cadrului analitic specific noului instituționalism să cuprindă explicații clare și necesare cu privire la ce anume reprezintă o instituție, cum anume sunt instituțiile gestionate de către organizațiile formale și, mai important de atât, care sunt efectele acestor instituții asupra

comportamentelor individuale și organizaționale. Aduc în discuție încă de pe acum ideea de „comportament” deoarece un alt obiectiv este acela de a delimita tipul de instituționalism pe care urmează să îl utilizez în teză și anume instituționalismul alegerii raționale și conceptele propuse de acesta. Pentru a oferi mai multă claritate, motivul pentru care îmi propun să nișez discuția despre instituționalism este acela al introducerii și utilizării unor concepte precum cel al actorului rațional și „reguli ale jocului” ce au ca scop explicarea comportamentelor instituționale dintr-o perspectivă a stimulentei cu care actorii economici se confruntă. Prin urmare, obiectivul specific aici este evidențierea rolului pe care îl joacă analiza instituțională în explicarea problemelor ce au apărut în jurul procesului de masificare al învățământului superior din România.

Din punct de vedere metodologic, discuția gravitează în jurul instrumentului de cercetare ales și, implicit, al modului în care datele urmează să fie colectate și analizate în cadrul secțiunii finale a tezei, cea dedicată cercetării empirice reprezentând totodată nucleul acestui studiu. Astfel, obiectivul metodologic este acela de a utiliza instrumentul de tip interviu specific unei cercetări calitative pentru a colecta date relevante cu privire la situația „din teren” a perioadei post-decembriste în ceea ce privește masificarea învățământului superior din România. Mai exact, scopul acestui studiu este acela de a colecta și analiza informații de la persoane relevante din sfera învățământului superior și a mediului academic românesc astfel încât, la final, să creez o imagine de ansamblu asupra modului în care s-a desfășurat procesul de expansiunea al educației terțiare. Am optat pentru o cercetare de tip calitativ și nu una cantitativă sau mixtă, în principal din două motive. Primul ține mai degrabă de profunzimea informațiilor necesare unui astfel de studiu, aspect care nu era de atins în cazul unei cercetări cantitative unde instrumentul utilizat ar fi fost chestionarul și prin care nu s-ar fi putut explora cu aceeași intensitate subiectele propuse. Cel de-al doilea motiv are de-a face de această dată cu o limită a cercetării și anume cea a resurselor disponibile pentru demararea unei astfel de inițiative, însă ar putea face obiectul unei cercetări ulterioare. Mai specific, utilizarea atât unui instrument calitativ cât și a unuia cantitativ ar fi reprezentat un volum de date a cărui gestiune nu ar fi fost realizabilă în parametri delimitați în cadrul acestei cercetări în cadrul proiectului de cercetare.

Ultima dintre cele trei categorii de obiective propuse reprezintă obiectivele empirice și vizează scopurile și finalitatea așteptată în ceea ce privește cercetarea calitativă pe care mi-am propus-o în cadrul acestui studiu doctoral. Mai specific, obiectivele de această dată reprezintă

țintele pe care îmi propun să le ating în cadrul interviurilor și, implicit, acoperirea pe cât posibil a tuturor ariilor de interes ce vizează subiectul expansiunii învățământului superior din România. Discut astfel aici despre principalele dimensiuni care vor primi o atenție sporită în interviurile pe care le voi desfășura cu respondenții și anume aspecte precum incapacitatea administrativă și instituțională de imediat după revoluție, efervescența și incertitudinea din mediul academic post-decembrist, fluxurile de înmatriculări studentești, internaționalizarea învățământului superior, cât și finanțarea și asigurarea calității în mediul academic românesc. Prin urmare, obiectivul aici este acela de a acoperi, prin discuțiile cu respondenții, pe cât posibil toate aceste dimensiuni și, implicit, de a contura o imagine cât mai completă cu privire la situația din teren a perioadei respective, ținta fiind aceea de a colecta perspective de la experți, cadre universitare și decidenți politici din zone de interes și cercetare cât mai diverse. Astfel, odată colectate aceste date, obiectivul este acela de a le analiza și a descoperi frecvența cu care apar anumite referințe și perspective pentru ca, în acest mod, să pot determina care au fost cele mai presante și mai dificil de gestionat situații cu care s-a confruntat mediul academic românesc în contextul masificării.

Întrebări și argumente

Până în acest punct am discutat despre direcțiile generale pe care teza le urmează prin obiectivele propuse, prin urmare voi vorbi în paragrafele următoare despre întrebările de cercetare la care urmăresc să găsesc răspunsuri în această cercetare. Voi începe prin astfel prin a formula principala întrebare de cercetare – „Cum s-a produs masificarea învățământului superior în România și care au fost stimulentele instituționale care au însoțit emergența acestui proces?” Deoarece mi-am propus ca în această cercetare să urmăresc îndeaproape evoluțiile și schimbările instituționale din perioada post-decembristă, această întrebare de cercetare înglobează obiectivul principal și anume acela al explicării masificării în România și, implicit, al explicării sistemului de instituții din jurul fluxurilor de studenți. De asemenea, întrebările de cercetare secundare la care voi încerca să găsesc răspunsuri au ca punct de referință obiectivele empirice despre care am discutat în paragraful anterior și au de-a face cu principalele aspecte ce însoțesc expansiunea învățământului superior. Aceste întrebări secundare sunt: „Care a fost starea mediului academic românesc în primii ani de după revoluție și cum au evoluat fluxurile de studenți?”, „Care sunt stimulentele ce au sprijinit procesul de masificare al învățământului superior din România?” și „Care sunt efectele formulei de finanțare asupra performanței din mediul academic românesc?”.

Astfel, secțiunea următoare este dedicată discuției despre argumentele ce urmează a fi formulate în vederea oferirii unor răspunsuri pentru aceste întrebări.

Metodologie

În primul rând, asemenea altor state din Europa Centrală și de est, trecerea României la un sistem democratic și, implicit, liberalizarea economică și politică au reprezentat factori declanșatori ai dezvoltării învățământului superior. Astfel, cronologic vorbind, prima discuție care se impune în economia metodologiei acestei cercetări o reprezintă întocmai această trecere de la comunism la democrație, schimbare ce a reprezentat o „linie de start” pentru toate țările central și est-europene ce împărtășeau trecutul comun al unui sistem autoritar. Din acest punct de vedere, un aspect ce a fost adresat încă din primii ani ai tranziției a reprezentat accesul formal la învățământul superior și determinarea condițiilor pentru a deveni furnizor de educație superioară. Deoarece, în primii ani ai tranziției, numeroase entități s-au auto-declarat furnizori de învățământ superior, s-a resimțit o stringentă lipsă de reglementare și criterii sau standarde care să vizeze cine și cum își poate furniza educație superioară (Vîiu & Miroiu, 2015). Deoarece cazul Revoluției Române nu a fost unul asemănător de pașnic precum, de exemplu, cel al „Revoluției de Catifea” din Cehoslovacia (Kurtz, 2008), primii pași de după '90 au fost însoțiți de transformări subite, accelerate și lipsite de o traiectorie clară înspre care ar fi cel mai bun rezultat pe termen lung.

Al doilea aspect pe care îl am în vedere în discuția despre studiul de caz asupra învățământului superior din România îl reprezintă fluxurile de studenți și, implicit, creșterile numărului de studenți înregistrați. Pentru această secțiune mă ajut de datele puse la dispoziție de Institutul Național de Statistică prin intermediul platformei online TEMPO, de pe care am extras informațiile cu privire la numărul total de studenți și cursanți înscriși în învățământul superior în România după anul 1990. Deoarece aceste date nu erau centralizate sau, cel puțin, nu au fost și nu sunt disponibile pentru cetățeni, nu pot realiza o comparație între numărul de studenți de dinainte și după revoluție. Cu toate acestea, cifrele din ultimii 34 de ani sunt disponibile și, la o primă vedere acestea reflectă alocuri creșteri abrupte și substanțiale care, puse în paralel cu informațiile despre starea învățământului superior din perioadele respective, pot ajuta la explicarea mai bine a fenomenelor ce s-au petrecut în anii post-decembriști. Menționez astfel momente precum perioada anilor 1994-1995 când creșterea numărului de studenți a fost de 80.979 studenți de pe un an pe celălalt. Altfel spus, dacă în perioada 1990-1994, numărul de studenți a crescut lent și gradual de

la 192.810 în 1990 la 255.162 în 1994, apariția slab reglementată a furnizorilor de învățământ superior privat a făcut ca în anul 1995 să fie înmatriculați 336.141 de studenți (INSSE, 2024), creștere ce a fost marcată drept „artificială” de către experții cu care am discutat acest aspect.

Ultimul element pentru care consider utilă studierea cazului expansiunii învățământului superior din România este cel al resurselor umane pe care statul le deținea odată cu noul sistem democratic și care să poată pregăti, mai departe, experți și specialiști în diferite domenii. Discuția gravitează aici în jurul domeniilor ce au apărut sau reapărut odată cu momentul anului 1990, existența lor fiind întreruptă sau interzisă de către regimul comunist. Mă refer aici la ariile de studiu din domeniile științelor socio-umane (inclusiv aici sociologia, psihologia, antropologia, științele politice), asistența socială, cât și al științelor educației ale căror scop este să formeze formatori pentru generațiile următoare. Deoarece în sistemul comunist nu puteam discuta despre libertate de exprimare sau despre studii incluzive, momentul liberalizării pieței învățământului superior din România a reprezentat, pe de-o parte, un moment prolific pentru apariția unor noi furnizori de educație terțiară, dar pe de altă parte a însemnat un val de specializări pe care statul român nu era pregătit să le gestioneze. Mai exact, mă refer aici la una dintre referințele făcute de Respondentul 20 în cadrul interviului, cea cu privire la problema lipsei de resursă umană în ceea ce privește pregătirea studenților în domeniile nou apărute sau a căror formă s-a schimbat odată cu căderea comunismului. Acesta amintește, astfel, că, dacă asistența socială a fost interzisă total în regimul comunist, științele sociale per total au fost „puternic sugrumate” și un domeniu precum sociologia avea profesori care erau calificați „la locul de muncă” și care nu aveau, practic, nicio pregătire de specialitate realizată în prealabil (Respondent 20).

Concluzii

Deoarece literatura despre masificarea învățământului este destul de limitată în România, mi-am propus ca această teză să reprezinte atât o contribuție teoretică despre masificare, expansiune și calitate, cât și un punct de plecare cu privire la posibile direcții de viitor ce pot fi avute în vedere de către decidenți public și politici, astfel încât problemele sesizate în acest studiu să poată primi un răspuns sau chiar o rezolvare. Mă refer aici la diferitele impedimente și dificultăți relatate de către respondenți în discuțiile purtate și în urma cărora am identificat o serie de aspecte care fac învățământul superior din România să reprezinte un sistem de actori instituționali ale căror comportamente raționale pot conduce la scăderea calității din învățământul terțiar. Astfel, deoarece

toți respondenții sunt, pe lângă alte titulaturi sau funcții, cadre universitare, aceștia au reușit să puncteze foarte clar și exact problemele din sistemul academic și legătura dintre acestea și schimbările instituționale petrecute în ultimele trei decenii. Prin urmare, vizavi de aceste probleme, am încercat ca prin această lucrare să contribui cu câteva propuneri de politici formulate în urma analizării soluțiilor agregate obținute de la participanții la interviu. Aceste propuneri au fost discutate în capitolul dedicat rezultatelor și discuțiilor, însă reamintesc aici: propunerea ca universitățile să renunțe treptat la admiterile doar pe bază de dosar, adoptarea unei formule de finanțare pe cohortă și nu pe număr de studenți echivalenți și, nu în ultimul rând, recalcularea indicilor din formula de finanțare suplimentară ce vizează calitatea în învățământul superior.

Bibliografie

- INSSE. (2022). *Studenti si cursanti inscrisi in invatamantul superior, pe grupe de specializari*. <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>
- Kurtz, L. (2008). *Czechoslovakia's Velvet Revolution (1989)*. <http://www.nonviolent-conflict.org/>
- Trow, M. (1972). The expansion and transformation of higher education. *International Review of Education*, 18(1), 61–84. <https://doi.org/10.1007/BF01450272>
- Trow, M. (2007). Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access: Forms and Phases of Higher Education in Modern Societies since WWII. In J. J. F. Forest & P. G. Altbach (Eds.), *International Handbook of Higher Education* (Vol. 18, pp. 243–280). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4012-2_13
- Vîiu, G.-A., & Miroiu, A. (2015). The Quest for Quality in Higher Education: Is There Any Place Left for Equity and Access? In A. Curaj, L. Deca, E. Egron-Polak, & J. Salmi (Eds.), *Higher Education Reforms in Romania* (pp. 173–189). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-08054-3_9